

Oppdrag: Smia på Audamotland

Utgraving og oppbygging

ODD-GEIR ROSLAND

Bygningane på Audamotlandgarden, løa og heimehuset, blei i tida 2016-2019 restaurert med hjelp av sysselsettingsmidler frå staten. Det blei då bestemt at også smia skulle gjenreisast. Me visste at det hadde vore smedar på garden og om lag kor smia hadde stått.

Denne artikkelen er ei forkorta utgåve av restaureringsrapporten som Odd-Geir Rosland har skrive til prosjektet. Han var ansvarleg for planlegging og gjenoppbygginga. Han er fotograf på alle bilder der anna ikkje er nemnt.

I folketellinga for Nærbø i 1900 finn me Gabriel Olsen Ødemotland. Han var 73 år og blir omtalt som forhen-værande bonde og smed. Nå var han farbror til bonden på garden. Han hadde truleg latt essa (ildstaden) stå kald i nokre år. For det var ikkje mange år seinare at Lars Tjøtta, Flint-Lars skreiv om smia på Audamotland. Han fortel då at dette hadde vore ei av dei største jordsmiene på Jæren. Ei kjend smedslekt hadde reist smia og var fortsatt eigarar. Lars Tjøtta (1864 – 1914)

teikna smia med litt skeive vindu, men heilt tak. Eit foto av smia frå ca. 1915 viser ein bygning som står til nedfalls. Me kan såleis rekna med at smia gjekk ut av bruk rundt 1900.

Teikninga til Lars Tjøtta og fotografiet teke av Asgaut Obrestad var veldig viktige i restaureringsarbeidet. Det er ein skilnad på teikning og fotografi. Det er vinduene. Lars Tjøtta har teikna blyglassvindu, 4x6 glas, men når bilde merka Asgaut Obrestad er

1. Den første gravinga i november 2016.
2. Essa sett fra aust, før fundamentet til bakveggen blei bytta.
3. Fundamentet for nordveggen på smia er restaurert.
4. Restaurering av fundamentet for austveggen er i gang.

teke, er det srossavindu med 3x4 glass.

Lars Tjøtta døde i 1914 så eg trur teikninga er frå ca 1910. Fotografiet er nok teke ca 1915.

Den gamle smia på Motland blei og brukt som mal, for den likner både når det gjeld størrelse og konstruksjon.

GRAVA UT TOMTA OG BYGGA OPP FRÅ GRUNNEN

Utgraving skjedde i samarbeid med firma Leiv Nesvik A/S. Magne Nesvik og Kenneth Undheim var med derifrå. Me starta med å grava fram steingarden. Den er også vestveggen på smia. Den store steinen ved treet kan me finne att på fotografiet til Asgaut Obrestad. Treet var rote, så det blei fjerna.

Då me fann essa, samla me all stein som kunne vera frå bakveggen på essa og pipa på ein stad for å kunne bruke dei om att. Me fann leire som viser at essa og pipa har vore mura med stein og leire som på Motland.

Me fann luftinntaket i essa og rester av ei gryte. Det var mura med murstein over luftinntak. Truleg reparasjon av stein som har vorte øydelagt av varmen.

Sjølve grua/essa var stort sett intakt. Hellene på toppen og nokre steinar i front, som mangla, blei erstatta. Det blei laga ny bakvegg i grua. Her bruka me kilt stein frå løa på Bø pga krav til bæreevne. Den var nok mura med mindre stein og heller før, som på Motland.

Etter å ha gravd fram det gamle fundamentet og essa på Audamotland, såg eg at han var meir lik smia på Motland enn eg til nå hadde trudd. Eg starta då med oppmåling på Motland.

Teikninga frå Motland, foto frå Asgaut Obrestad,

teikning av Lars Tjøtta og det framgravde fundamentet på Audamotland var tilsaman eit godt grunnlag til å laga teikning av både steinarbeid og trekonstruksjon.

På fasadeteikninga har eg teikna både blyglas og srossavindu. Etter gammel teikning og bilde, har det vore begge typer. Eg har valt å laga srossavindu som viser på fotografiet.

Når ein gong smia på Motland skal restaurerast, bør me velja blyglas. Det fordi det syner på Anders B. Wilse sitt bilde og fordi me har rette mål på vindu. Smia på Motland har og ein høgare antikvarisk verdi enn smia på Audamotland.

Museet fekk godkjenning på byggemeldinga 18. mai 2017. Mandag 28.august 2017 starta Leiv Nesvik A/S med steinarbeidet. Det fyrste var å bestemma høgder, og lø bakveggen på essa. Her brukte me kilt stein. Her var det viktig å få ein stabil vegg. Den kilte steinen fekk me av Hå kommune, då dei sommaren 2017 reiv ei løa på Bø. Då fekk me ni lass med kilt stein, men dei vart brukt bare i bakveggen på essa og deler av vestfasaden.

Stein frå den gamle smia vart fjerna for mange år sidan. Noko stein fann me då me i februar 2016 senka vegen inn til halmhuset. Denne vegen hadde blitt heva av museet i nyare tid. Men det var ikkje nok.

Meir løstein til smia henta Leiv Nesvik på sin gard på Lassaskaret. Det er mellom Kartevoll og Brusand. Det blei brukt natursingel frå Erga på Sæland i Time som fyllmasse i muren.

På grunn av mykje vatn i fundamentet, blei det på sørsida av smia gravd 1,3 m ned og eksisterande

Leiv Nesvik A/S stod for arbeidet med å lø murane. Foto frå tida 20. august til 15. september 2017.

masse erstatta med pukk og singel. Store mengder vatn rann då ut av fundamentet.

Vestveggen vart laga ny, mest for å få godt fundament for to bærande stolper

Ein stein ved dør er bevart. Den syner på Asgaut Obrestads bilde.

KORTREISTE SPERR OG LANGREISTE BJELKAR

Til sperr så trong me furu med diameter på 4 – 5 tommer. Det fann me i skogen til Lars Ødemotland, på nabogarden omlag 100 meter frå smia. Bjarne Harbo og tre til frå Byggmester Høie Ueland tok ut tømmeret før sommarferien.

Eg og Henrik Rosland barka sperra til smia.

I kjerrehuset på Audamotland var det lagra mykje skipsmaterialer som truleg har vore nytta i ei grindaløa før. Nokon, uvisst kven, har teke vare på materialane. Her fann me det me trengde til smia.

Oversyn over materialer til reisverket (sjå teikning side 99):

Bete 1: Bjelke på 10x10 tommar og 6,5 m

Bete 2: Del av rigg som har vore nytta som stolpe i ei grind. Ø 10 tommar og 4 m lang.

Bete 3: Rundstokk på Ø 6 tommar og 6,5 m Rest etter restaurering av hus.

Svill: Skipsplank 4x6 tommer.

Stillaspartner A/S bygde telt over smia i tillegg til stillas. Det gjorde det mogleg å halda tre-

konstruksjonen tørr, og gjera taket ferdig med never og torv.

Sist i september var stillas og telt montert, og arbeidet med trekonstruksjonen i gang.

Til trearbeidene fekk eg hjelp av Bjarne Harbo og Kristoffer Heng frå Byggmester Høie Ueland.

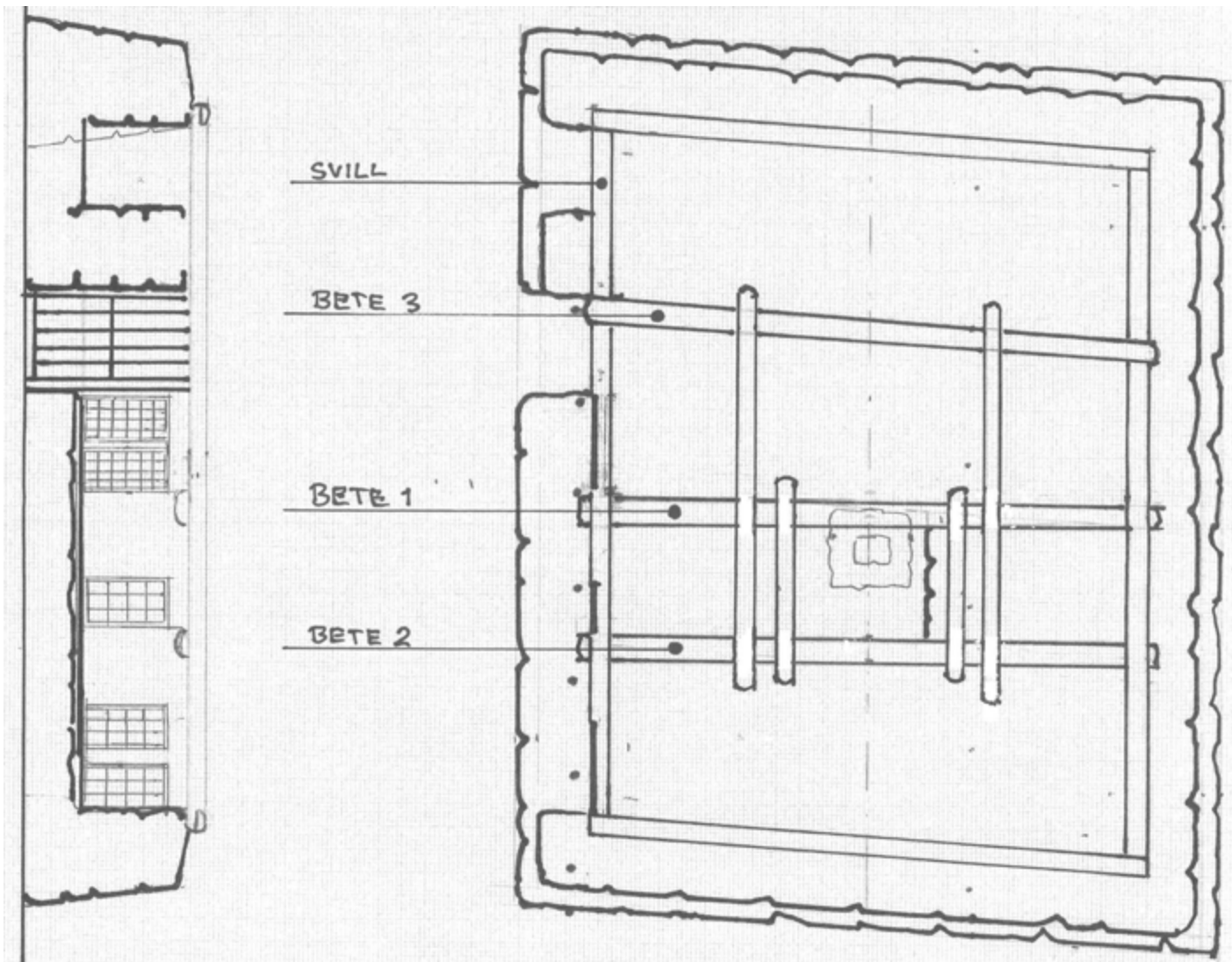
Alle koplinger mellom bete (strekkeband mellom sviller), stolpar og åsar er tappa saman. Haneband mellom åsar verkar for trykk, men er og laga med svaehale for strekk.

Modell for konstruksjonen er smia på Motland.

Til taktro brukte me mest hun, dvs. bordet som blir skore av ytterst på stokken. Nederst og øverst er det brukt flaskeskorne bord. All materiale fann me i kjerrehuset. Dei har nok lege der sidan Trond Nærland starta restaurering av huset på 1990-tallet. Materialane var av god kvalitet.

1. Henrik Rosland barker sperr til smia.
2. Skipsplank som museet har samla gjennom åra. Her fann me emne til betar og svill.
3. Reisverket med tverrgående betar og opprettstående stolpar, bunde saman av svill, 26.9.2017.
4. Teltet over smia gjorde det greitt å arbeida utover hausten og vinteren, 3.10.2017.

Dei berande konstruksjonane i bygningen er stav, bete og svill. To lodrette stavar blir bundne saman av beten til ei grind. Dei tre grindane (bete 1, 2 og 3) blir haldne på plass av ei svill på kvar side.

Sperr er ferdig. Klart for taktro.

Taktro er ferdig.

LEGGING AV TORVTAK

30. oktober 2017 lossa me torv som Leiv Nesvik skar på garden sin (Lassaskaret) laurdag 28.10.2017 og transporterte ned til Audamotland på ei maskintralle. Det blei 18 pallar med torv frå ei gammal ugjødsla beitemark.

Neveren blei levert frå Alvdal Skurlag. Den var skoren i området rundt St. Petersburg i Russland.

Prisen var kr. 55 000,- eks. mva. for 500 kg. Me sorterte og fann mykje stor og fin never, frå 90cm x 60 cm til mindre. Me brukte ca 500 kg på 70 m².

Etter å ha snakka med Sven Hoftun på Ryfylkemuseet, og søkt ein del på nett, var me klare til å legga never. Neveren blei lagt etter eit bestemt system.

Under torvhaldkrok:

Lag 1: 3 tommer utfor taktro. Rettsida opp.

Lag 2: 4 tommer utfor taktro. Rettsida ned.

Lag 3: 5 tommer utfor taktro. Rettsida ned.

Over torvhaldkrok.

Lag 4: Under torvhald og ned i spalte på taktro.

Lag 5: Mellom lag 4 og 6.

Lag 6: Frå neste spalte på taktro og ned.

Bredde på taktro var frå 15 cm til 20 cm. Opptrekket blei då på ca 3 tommer. Overlapp sidevegs minimum 3 tommer. Det var Bjarne Harbo og Kristoffer Heng hos Høie og Ueland A/S som la det meste av never og torv.

Foto som viser korleis never blei lagt lagvis frå torvhaldkrok og oppover.

16. november 2017 er telt og stillas demontert. Tak og mur er ferdig.

Karl Johnny og Joakim Mageland murer pipa.

I mai 2018 var pipa på essa komen gjennom taket og muringa føregjekk ute.

MURING AV ESSA

I november hadde murmester Karl Johnny Mageland starta murarbeidet over essa. Han samla stein hjå Ivar Risa på Risa, Torolv Sør-Reime og Reidar Bryne i Time. Leire og sand låg klar i vestskutnen på løa. Leira blei knusa i ein sementblander. Den blei så blanda med sand, litt hestetagl og litt sagspon. To delar med sand og ein med leire. Måtte tilpassast og tørrblandast godt først. Vatn måtte og passast til. Blandinga blei elta i ein tvangsblandar.

Muringa pågjekk til slutten av november. Då blei han avslutta mot taket. Så blei det stopp i arbeidet fram til april 2018. Då var temperaturen så bra at me kunne starta opp att muringa. Det blei bygd stillas og tatt hol i taket. Herfrå blei det mura med kalkmørtel. Stein blei henta frå same stad som før.

BELGEN

Ted Johnny Taraldsen fekk oppgåva med å laga belg til smia. Igjen er me heldige at me har den gamle smia på Motland. Den gamle belgen der blei brukt som mal for den nye på Audamotland.

Til veggen på belgen blei avkapp frå det nye golvet i folgestova på Audamotland brukt.

Hjelparen til Ted, ungdomskuleeleven Olav Måge, storkosar seg då han får vera med å laga belg.

Når alt trearbeidet til belgen er ferdig, så var han klar til å bli sett inn med tjæra.

Beslaget er eit gammalt kjerrebeslag som Ted har tilpassa til ny bruk.

Skinnet er frå elg. Det henta Ted på Granberg i Ølen.

To foto av belgen i smia på Motland. Den er modell for den nye belgen. Foto: Ted Johnny Taraldsen, *Jærmuseet.

1. Loket til belgen.
*Foto: Ted Johnny Taraldsen, *Jærmuseet.*
2. Olav Måge i arbeid med belgen.
*Foto: Ted Johnny Taraldsen, *Jærmuseet.*
3. Botnen i belgen.
*Foto: Ted Johnny Taraldsen, *Jærmuseet.*
4. Nå er belgen klar til å bli satt inn med tjæra. Beslaget er eit gammalt kjerrebeslag som Ted har tilpassa til ny bruk.
5. Ted Johnny Taraldsen er meister for belgen.

TRELUKA TIL INNLASTING AV SMIESTÅL

Treluka blei laga ut frå teikninga til Lars A Tjøtta, og på same måte som eit gammalt dørblad frå Motlandsmia. Det gamle dørbladet på Motland ser ut til å være øvre delen av den originale døra. Eg kopierte byggemåten til luka på Audamotland.

Døra har nok vore bygd på same vis. På Audamotland valte eg å ikkje laga ny dør, men heller tenka gjenbruk. Under restaureringa av heimahuset blei kjøkkendøra frå 1930-tallet bytta ut med ny lågare dør. Den gamla passa godt i smia.

Vindaugo blei laga nye med gamle sylinder/tafelglas. Det er glas frå 1800-talet som er handblåst til sylinder, klypt opp og flata ut. Eg fekk tak i gamle vindauge der eg kunne ta ut slike glas og gjenbruka dei til smia. Modell for vindaugo fann eg i Nærbø kyrkje. På kvar side av tårnet er det vindauge med 3 glas i bredda. Mål og sprosseprofil blei kopiert. Fargen er funnen på andre gamle dører på Audamotland.

ARBEIDBENK OG UTSTYR TIL SMIA

Arbeidsbenken blei laga av skipsplank på same vis som den på Motland.

Det er fire bein på arbeidsbenken som alle står på ei nedgravd helle. Då hella under beinet ved stolpestikka skulle gravast ned, var det allereie ein stein der. Denne blei teken opp for den nye skulle ligga skikkelig. Då viste det seg at det og var eit hol i den gamle steinen. Det har stått ei stolpestikka på same staden før.

Verktøy fann me på inntaksmagasinet, dvs. i samlingane til Jærmuseet. Ambolten (steet) frå denne smia hadde Lars Ødemotland teke vare på. Det eine hornet på denne var knekt. Ein annan blei henta frå museet sitt magasin. Ted laga nytt trau med slipestein. Det meste av essa var intakt. Her er toppen ny.

Den 19.juni 2018 fekk Ingebrigt Aarbakke låna smia for å laga eit av innslaga i jubileumsfilmen om Aarbakkens 100-årige historie. Han blei såleis den første til å bruka smia.

Det gamle dørbladet i Motland-smia.

Den nye luka.

Luka til innlasting av jern er på plass i smia.